

AGA:s före detta industrimiljö

Bakgrund

År 1912 flyttades AGA till Lidingö från Nacka där det startat 1904. Verksamheten var från cirka 1909 under ledning av ingenjören Gustaf Dalén. Hela AGA:s affärsidé byggde på Daléns innovativa uppfinningar kring fyrdrift, vidareutvecklingen av acetylen gasfyrarna, och hans egna uppfinningar klippljusapparaten och solventilen. AGA utvecklade snabbt en verksamhet kring en mängd tekniska produkter varav flera nådde världsrykte såsom spisar, belysning, sjukvårdsutrustning, radioapparater och flygnavigering med mera

AGA var under större delen av 1900-talet den största arbetsplatsen på Lidingö och var inte minst i det tidiga 1900-talet en kraftfull motor i stadsutvecklingen. Exempelvis var AGA pådrivande bakom tillkomsten av Södra Lidingöbanans spårväg 1914. Byggandet av bostäderna i Bergsättra och kring Törnrosvägen på 1910-talet är direkt kopplat till AGA.

Längst i sydväst ligger Larsbergs bryggeri och brostuga. 1803 etablerades en flottbro över till Kaknäs på Djurgården från Larsbergs bryggeri. Initiativtagare var fabrikör Lars Fresk (1758–1830), ägare till Elfviks gård. Platsen blev en central kommunikationslänk för Lidingö. Bron ersatte roddfärjan mellan Ropsten och Torsvik och platsen valdes då vattendjupet var betydligt lägre. Brostugan innanför Larsbergs bryggeri byggdes troligen som en landsvägskrog i samband med flottbron tillkomst. Den kan dock även ha funnits redan tidigare. Flottbron var i bruk till 1884 då en ny flottbro byggdes mellan Torsvik och Ropsten. Larsberg fick ångbåtsbryggeri

1884 som är ursprunget till dagens mer moderna gjutna betongbrygga. Hit till bryggan transporterades de första åren, 1912–1915, alla AGA-arbetare som kom med båt från Stockholm tills AGA etablerade en egen brygga.

Beskrivning av området

AGA-området ligger mellan Brostugevägen, Södra Kungsvägen och Skärsätra Hamnväg. Fabriksanläggningen började uppföras 1912 och byggdes snabbt ut för att svara mot produktionsinriktning och expansion. Först byggdes portvaktshus, kontorsbyggnad, maskinverkstad och ackumulatorverkstad. Byggnaderna uppfördes i tegel med granitsocklar och präglades av en lätt nationalromantisk industriarkitektur, utformad av arkitekten Alf Landén. 1916 byggdes två verkstadsblock efter amerikanska förebilder med ”dagsljusfabriken som ideal ” varav stora glasade fönsterpartier kom att känneteckna det tidiga AGA.

På norra sidan av Södra Kungsvägen står endast det gulputsade optiktornet från 1943 kvar. Byggnaden är den enda synliga delen av AGA:s väldiga bergverkstad, anlagd under andra världskriget för att tillgodose Sveriges behov av finoptik för försvaret. Det funktionalistiska provningstornet är en unik företeelse och uppskattat industrihistoriskt minnesmärke.

Till vänster: Det funktionalistiska optiktornet från 1943 är ett industrihistoriskt inslag i stadsbilden. I berget under byggnaden fanns den väldiga Bergverkstaden. Till höger: Dalénmonumentet från 1937.

Huvudkontoret för den svenska delen av AGA finns inte längre kvar i området, även byggnaden som inhyste kontoret är riven. Utbyggnaden av bostadsområdet Dalénum påbörjades under 2010-talet och flera fabriksbyggnader i söder och sydost har rivits och ersatts med flerbostadshus. De äldre verkstadsblocken har blivit ombyggda och inrymmer nu olika verksamheter. Den stora AGA-stationen vid Lidingöbanan, ritad av Einar Rudskog, revs 2013–2014 och har ersatts med spårvagnshallar.

Beskrivning av bebyggelsen

Orienteringskarta för området. De äldre kvarvarande byggnaderna i Dalénum är markerade med Rosa och numrerade i enlighet med den byggnadshistoriska inventering som gjordes av Nyréns arkitektkontor 2007 inför framtagandet av den nya detaljplanen.

I norr, ut mot Södra Kungsvägen, ligger de två stora äldsta verkstadsblocken uppförda 1917 i tegel i fyra våningar, (byggnad 111 och 112). I anslutning ligger byggnad 113 från 1936, verkstadsblock III, som anknyter till de äldre blockens karaktär. Mot insidan vetter bland annat två kraftfullt utformade portaler från 1917. Sammanlänknings- och passageråterspeglar industriprocesser och ger karaktär åt området där byggnaderna senare byggts på- och om men ändå bevarar hög ursprunglighet. De tre monumentala blocken utgör en karaktärsfull enhet inom kulturmiljön i AGA-området.

Byggnaderna 113, 112 och 111, de gamla verkstadsblocken III-I, efter om- och tillbyggnad.

Ett av blocken har fått en ny hög tillbyggnad i glas och reflekterande plåt. Byggnad 105 uppfördes 1934, anpassad till de äldre tegelblocken. Den nationalromantiska byggnaden 102, i nordväst, uppfördes 1912 bland annat som portvaktsbyggnad och är en av områdets verkliga karaktärsbyggnader. Byggnad 103 uppfördes som transformatorstation i 1920-talsklassicism 1930. Byggnad 104 byggdes som arbetarmatsal och kök 1914 och i ena hörnet tillkom en vaktkur under 1960-talet.

Hus 103, före detta transformatorstationen från 1930, hus 105 från 1935 och hus 102 portvaktsbyggnad från 1912.

Intill det stora sammanhängande komplexet med de tre äldre verkstadsblocken i norr ligger byggnad 114. Det är en senare ganska förändrad produktionsbyggnad i tegel från 1960-talet. Längst ut ligger byggnaderna 133 från 1936 och 134 från 1946. Båda är fristående utbyggnader i tre-fyra våningar som anslutits till de stora äldre verkstadsblocken.

En av kulturmiljöns kärnmiljöer utgörs av ett centralt beläget stort byggnadskomplex i tegel uppfört 1912–1916. Det hör till ursprungsanläggningen, ritad av Alf Landén

och omfattar byggnaderna 222–224. Här fanns maskinverkstad och andra viktiga verkstäder samt plåtslageri. Anläggningen är utförd i nationalromantisk tegelarkitektur, med inslag av jugend, och representerar AGA:s ursprungsskede, de enda kvarvarande produktionsbyggnaderna från starten. Maskinverkstadens karaktäristiska sågtaksbyggnad och plåtslageriets jugendgavel ger stark karaktär till kulturmiljön. Byggnadskomplexet har ett stort kulturhistoriskt värde liksom byggnad 221 i kanten av parken, en annan av AGA:s karaktärsbyggnader. Tegelbyggnaden uppfördes 1915 och förhöjdes 1944 med ett högt välvt papptäckt tak, en intressant anläggning som arkitektoniskt kombinerar både nationalromantik och saklig industriarkitektur från andra världskriget. En liten tillbyggnad med artikulerad tegelfasad är byggnad 225, ursprungligen från 1916, som inrymde lackeringsverkstad.

De f.d. verkstadsbyggnaderna 222 från 1912–1916 till vänster, den f.d. portvaktsbyggnaden 102 från 1912 rakt fram i bild och till höger 111–112 verkstadsblocken I och II från 1917.

Nära stranden i sydväst ligger byggnad 108 uppförd som AGA:s personalmäss 1956 utformad av arkitekten Ragnar Wale, och som nu används som allmän restaurang. Den spritputsade byggnaden har en genomtänkt sober 1950-talsutformning som kännetecknas av en hög kvalitativ nivå på arkitektonisk utformning och materialval.

I grönskan innanför bryggan ligger Larsbergs brostuga. Stugan är en knuttimrad enkelstuga på stensockel. Den renoverades genomgripande 1940 genom Skansens försorg. I dag har den gulmålad fasad av locklistpanel samt spröjsade tvåluftsfönster under tegeltäckt sadeltak. Interiört finns en del äldre detaljer i behåll. En liten trädgård omger stugan och mot gatan finns ett enkelt smidesstaket med grind.

Larsbergs brostuga ligger intill Larsbergs brygga.

Sammanfattande värdering

AGA före detta industrimiljö utgör en särskilt värdefull kulturmiljö. Området har stadshistorisk mycket stor betydelse för Lidingö. Under större delen av 1900-talet var AGA den största arbetsplatsen på Lidingö och under det tidiga 1900-talet var företaget en kraftfull motor i hela stadens utveckling. AGA är ett av flera mycket framgångsrika industriföretag som grundades i början av 1900-talet kring en eller flera unika tekniska uppfinningar. Företaget kom att spela stor roll såväl i Sverige som internationellt och var länge världsledande inom sina speciella branschgrenar, bland annat inom fyrteknikens utveckling. AGA:s byggnader utformades med hög kvalitet och var mycket moderna och nyskapande då de uppfördes. Bebyggelsen visar flera olika årsringar i företagets utveckling och de bevarade industribyggnaderna utgör fortfarande en tydligt läsbar helhet. I området ingår även den lilla hamnmiljön med Larsbergs brostuga som plats för Lidingös äldsta broförbindelse till fastlandet.

Karaktärsdrag

- De bevarade byggnaderna från AGA-industrin med dess volymer, exteriör utformning som är relaterad till en processuell förändring i industrins utveckling och inriktning, fasadutformning, fasadmaterial, detaljer, fönster/ljusinsläpp, entrépartier såsom dörrar, portaler, omfattningar samt trappor.
- Takform och taktäckning.
- Befintliga teknikhistoriska exteriördetaljer och installationer.
- Sjövillans läge, volym, spritputsade fasader, ursprungliga fönster och entrépartier i ädelträ, portaler och trappor i sten, smidesräcken och balkong i smide och emaljerad plåt.

- Larsbergs brostuga med sitt läge, volym, knuttimrade stomme, locklistpanel, spröjsade tvåluftsfönster och tegeltäckta sadeltak.
- Larsbergs brygga med sin funktion och kontinuitet som tilläggsplats/brygga.

Råd och rekommendationer

Syftet med råd och rekommendationer är att de ska ge inspiration och vägledning kring hur fastighetsägare kan tänka kring förvaltningen av sin fastighet för att de värden som karakteriserar området ska bevaras. De är också ett stöd vid handläggning av bygglovs- och planärenden för staden. De råd och rekommendationer som ges är inte juridiskt bindande.

Förutom vad som anges i Lidingös kulturmiljöprogram Del 1 gällande vård och underhåll av byggnader ges följande råd:

- AGA-områdets fd industrimiljö bör bevaras vad gäller befintlig planstruktur, siktlinjer, de fd industri- och kontorsbyggnadernas volymer och exteriör utformning.
- Byggnadernas karaktärsskapande delar och detaljer såsom fasadutformning med ursprungliga murade fasader i rött tegel, fönster/ljusinsläpp, entrépartier såsom dörrar, portaler omfattningar samt trappor, takform och taktäckning bör bevaras, väl anpassade material och metoder bör användas.
- Befintliga industrihistoriska exteriördetaljer och installationer bör bevaras.
- Sjövillans volym, spritputsade fasader, ursprungliga delar och detaljer bör bevaras.
- Larsbergs brostuga med sitt läge, volym, knuttimrade stomme, panelklädda fasader, fönster och tegelklädda tak bör bevaras, väl anpassade material och metoder bör användas vid restaurering.
- Eventuella nya tillägg bör utföras med stor hänsyn till övriga byggnader.
- Äldre träd bör inte fällas om det inte är nödvändigt av naturvårdsskäl. Träd som måste tas ned bör ersättas.